

Aistė BIMBIRYTĖ-MACKEVIČIENĖ

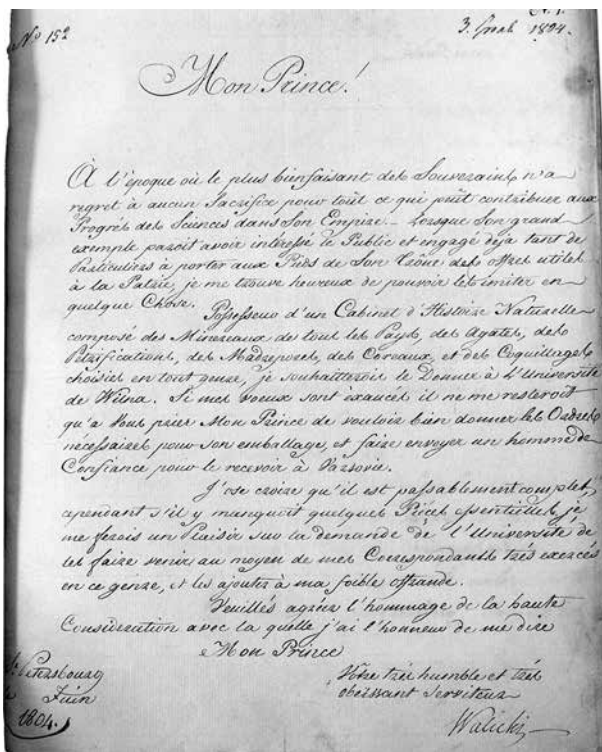
IŠ SKURDO PAKELTAS IKI GRAFO

Grafas Mykolas VALICKIS (1742/48–1828) – žmogus, kurio biografija dar jam gyvam esant žadino aplinkinių vaizduotę. Gimęs istorinėse LDK žemėse, apsukrus jaunuolis sugebėjo patekti į karališkuosius Prancūzijos rūmus, praturtėti ir po daugybės metų į gimtąjį kraštą grįžo kaip pasaulio matęs tituluotas geradarys bei įspūdingų rinkinių savininkas. Gyvenimo pabaigoje apsigyvenęs Vilniuje, šio miesto istorijoje įsirašė dosnėmis aukomis Vilniaus universitetui ir parama studijuojančiam jaunimui. Įdomiausias šios ryškios asmenybės gyvenimo posūkius apžvelgia menotyrininkė Aistė BIMBIRYTĖ-MACKEVIČIENĖ.

FROM MISERY TO THE TITLE OF COUNT

The art historian Aistė BIMBIRYTĖ-MACKEVIČIENĖ writes about Count Mykolas VALICKIS (1742/48–1828), whose life stimulated the imaginations of his contemporaries even before his death. He was born in the historical lands of the Grand Duchy of Lithuania, and later managed to find his way to the French court and became rich. He came back to his country after many years, as a noble benefactor and owner of impressive collections. He settled in Vilnius in the last years of his life and became part of the history of the Lithuanian capital, supporting students and making generous gifts to Vilnius University.

Mykolo Valickio laiškas apie ketinimą dovanoti asmeninį mineralų rinkinį Vilniaus universitetui, 1804. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 86, l. 1

Je ne laiškaai archyvuose ir keletas portretų, gali pasirodyti, kad šio asmens biografija tėra mitas ar bent jau vienas Kraszewskio siužetų. Išskirtinės biografijos savininkui grafiui Mykolui Valickiui (Michał Walicki, 1742/48–1828) skirti tekstai pasirodė jau XIX amžiuje, o jį pažinojusiųjų mintys kartotos prabėgus net šimtui metų. Nėra jis nežinomas ir šių dienų tyrėjams, besigilintiems į Vilniaus universiteto istoriją, čia saugotas mineralogijos, numizmatikos kolekcijas, taip pat miesto architektūrą, mecenatystės tradiciją ir kitas temas. Kiek paradoksalu, kad savarankiško teksto lietuvių kalba apie šį žmogų iki šiol nebuvo.

Kai XIX amžiaus pradžioje grafas atvyko į Vilnių, jo vardas daugeliui taip pat jau buvo girdėtas. Apie Valickį kalbėta ne tik Lietuvos ar Lenkijos, bet ir Vakarų Europos aukštuomenės salonuose. Pasakiškai turtingas, charizmatiškas, dosnus mecenatas, žadą atimančių brangakmenių, senienų, meno kolekcijų savininkas ir... neprilygstamas lošėjas kortomis. Bekilmis prasisiekėlis, talentingas sukčius ar tiesiog išvalgus neturtingo bajoro sūnus? O gal viskas kartu? Grafo praeitis bei kilmė amžininkams buvo mįslė, ir tenka pripažinti, tokia tebėra iki šiol.

Jei tikėtume Sobieščanskiu (Sobieszczański), šis žmogus iš tiesų net nebuvo Valickis, mat gimė XVIII amžiaus vidury Minsko gubernijoje kaip Mickevičius². Ne vienas autorius šį teiginį laikė iš esmės klaidinga, dėmesio neverta paskala. Vis dėlto ilgainiui atsirado pasiryžusių tokią informaciją patikrinti: XIX amžiaus aštuntajame dešimtmetyje Marijanas Dubieckis (Marian Dubiecki) aptiko 1788 metais Jono Sniadeckio rašytą laišką, kalbantį apie Krokuvon atvykusį Valickį, kuris savo tikrąją pavardę „dėl tikrai rimtų priežasčių“ užsienyje buvo pakeitęs į Mickevičiaus, tačiau vos grįžęs Tėvynėn skubiai susigrąžino senąją³. Šį keistą scenarijų, kurio motyvų nežinome, išties patvirtina Lenkijos archyvuose saugoma korespondencija.

Ne mažiau paslaptinga buvo ir Valickio jaunystė, ypač kelionės užsienin aplinkybės. Vienas pirmųjų jo biografų Tadeušas Bulharinas (Tadeusz Bułharyn) pasakojo, kad būsimasis grafas giminaičio Bučinskio (Buczynski) lėšomis ėjo mokslus Mogiliove⁴. Vėliau, įvertinus pasiekimus, jam buvo skirta karieta, ketvertas žirgų, karabelė, šautuvas, pora pistoletų, atitinkamai peržiūrėtas garderobas, o galiausiai įduoti 400 auksinų, rekomendaciniai laiškaai ir leista vykti, kur tik šis panorėsiąs⁵. Taip Valickis atsidūrė Krokuvoje, kambaryje, po kuriuo veikė biliardo klubas. Greitai prapato šį „amatą“, o netrukus ėmė reikštis kaip kortų virtuozas. Tačiau sėkmė, kaip ir reikėjo tikėtis, lydėjo neilgai. Bulharino žodžiais tariant, „Valickis lošė, išlošė ir pralošė“, kol galiausiai viskas baigėsi tuo, jog Llove teko įsidarbinti smuklės patarnautoju⁶. Nekokia pradžia jaunuoliui, stebinusiam gebėjimais mokytojus!

Matyt, taip ir būtų likę, jei ne kitas to meto avantiūristas Pranciškus Sapiega (Franciszek Sapieha). Į minimą karčemą

užsukęs dosnus nuotykių mėgėjas buvo didžiai nustebintas čia sutikto jaunuolio iškalbos ir žinių, tad pasiūlė savo pagalbą bei vietą karietoje Vienos kryptimi. Pažadus išpildęs, tačiau greitai atsirado neatidėliotinių reikalų, ir kunigaikštis, palikęs Valickį su kortomis bei atitinkama suma, išvyko Tėvynės link. Tačiau likimo valioje šio teksto herojus išbuvo neilgai.

Amžininkai mini lemtingą vakarą lošimo salėje. Gerokai po vidunakčio, Valickiui ir jo kortų bičiuliams bebaigiant žaidimą, įėjęs aukštas, liesas, vengriškai apsirengęs vyras. Toliau įvykiai rutuliojosi pačia netikėčiausia linkme:

– *Va-banque!* – ištarė vyriškis, priėjęs ir stumtelėjęs kortą žaidžiančiųjų link.

Kompanija tuo nebuvo itin patenkinta, tačiau Valickis vis dėlto nusprendė, jog bus lošiama toliau.

– Tuomet ponui derėtų perskaičiuoti pinigus ir padėti ant stalo atitinkamą sumą, – pasakė kažkuris iš sėdėjusiųjų.

Tačiau vengras tik papurtęs galvą ir prisipažinęs, jog pinigų su savimi neturįs. Kita vertus, jei ponai garbingi, pasitikėsią jo žodžiu. Susirinkusieji nesutiko, tačiau Valickis, atidžiai žvelgdamas atvykėliui į veidą ir išskaitydamas jame dorą bei kilnumą, tarė:

– Patraukite banką į šoną. Aš pats šiam ponui atsakysiu, jei jis man garbės iššūkį meta!

– Čia tai man patinka! Trauk! – šūktelėjo vengras.

Penki šimtai dukatų kaipmat buvo pralošti. Tiesa, Valickio nenaudai. Tačiau laimėtojas pasiūlė juos atsikovoti ir žaidimą perkelti į jo paties namus.

Kai puošniomis livrėjomis aprenkti tarnai palydėjo svečią ir šeiminingą prabangių rūmų koridoriais kabineto link ir šie pagaliau krestelėjo į kėdes, vengras paklausė:

– Tad kas gi ponas toks būsi?

– Pretendentas į Lenkijos karūną! – šaltu veidu tarė Valickis, sumojęs, kad turi reikalą su neeiliniu pašnekovu.

– Kokia teise? – atrėmė šeiminingas.

– Prigimtaine, – atsakė Valickis, – esu iš senelių ir prosenelių Lenkijos bajoras, pavarde Valickis, o kaip žinoma, kiekvienas lenkų šlėkta gali būti išrinktas karaliumi!

Vengro veidą papuošė šypsena:

– Tokiu atveju turiu garbę prisistatyti – esu kunigaikštis Esterhazis, vengrų didikas. Ponui, kaip kandidatui į Lenkijos karūną, o man, kaip Vengrijos magnatui, nederėtų lankytis tokiose vietose, kokioje šiandien mudu susitikome. Aš kartais sau tą leidžiu atsipalaidavimui...

– O aš reikalo spiriamas, – atsakė Valickis ir papasakojo jam savo istoriją.

Jaunuolio nuoširdumas, protas ir išsilavinimas patiko didikui, jis pajuto pareigą atsilyginti už parodytą pasitikėjimą. Atskaičiavo reikiamą sumą ir atsisveikino su naujuoju savo pažįstamu. Po kelių dienų, surinkęs daugiau informacijos, kunigaikštis pakvietė Valickį vakarienės, kur supažindino jį su vietos aukštuomene. Šis taip sugebėjęs visiems įtikti, kad galiausiai didiko šeima apskritai savo namų nebeįsivaizdavo be jo⁷.

Ar toks dialogas iš tiesų įvyko, matyt, niekada nesužinosime. Kita vertus, pažintis su įtakingu asmeniu nebuvo neįmanoma. Kalbėta, kad būtent Esterhazis (Esterházy) atsakingas už visą tolesnę įvykių eigą, mat kartą diplomatiniais tikslais vykdamas į Paryžių, sykiu pasiėmęs ir Valickį. Čia jis buvo apgyvendintas su didžiai išsimokslinusi Kristupu Viesiolovskiu (Krzysztof Wiesiołowski). Jo dėka iš prigimties imlaus Valic-

Grafas Mykolas Valickis. Tygodnik ilustrowany, 1879, nr 158, s. 16

kio manieros, kalba ir žinios greitai tapo tokie geri, jog Esterhazis ryžosi bičiulį įvesdinti į Paryžiaus salonus, galiausiai pristatyti hercogienei Polignac, o per ją – karališkajai šeimai⁸.

Devynierius metus Valickis praleido karališkajame dvare kaip kambarinis. Per tą laiką užsitarnavo ypatingą Marijos Antuanetės, beje, ne mažiau patyrusios lošėjos, pasitikėjimą. Įgudusios rankos dėka, bendraudamas su kortų ir biliardo nevengiančiais Europos galingaisiais, Valickis greitai tapo pasiturinčiu žmogumi. Savo rubinus tuomet jam pralošė net būsimas Prancūzijos valdovas Karolis X (grafas d'Artois, 1757–1836). Trūko tik vieno – titulo. Tačiau ir šį klausimą pavyko išspręsti gana lengvai, kai kelionės po Italiją metu už pinigus buvo įgytas grafo titulas, o jei tikėtume (nors veikiau neturėtume tikėti) Sobieščanskiu, panašiu metu atitinkama suma jį padarė ir Karūnos armijos generolo majoro Baziliaus Valickio (Bazyli Walicki, 1726–1802) „giminaičiu“⁹.

Grafas daug keliavo po Europą: jo bičiulius laiškai pasiekdavo ne tik iš Paryžiaus, bet ir iš Italijos, Vokietijos, Anglijos, Nyderlandų. Vis dėlto apie 1787 metus Valickis patraukė gimtojo krašto link. Apsistojo Varšuvoje, kur tapo rūmų Długa gatvėje Nr. 542 šeiminingu. Gyveno plačiai, aktyviai reikėsi visuomenėje, kurioje deramą vietą užsitikrino ne tik turtais, bet ir 1787 ar 1789 metais Stanislovo Soltiko (Stanisław Sołtyk, 1752–1833) už 4 000 auksinių jam perleista Karūnos pastalininkio pareigybe, Stanislovo Augusto patvirtintu grafo titulu bei valdovo suteiktai Šv. Stanislovo bei Baltojo erelio ordinai. Neabejingas Valickiui buvo ir pats karalius, kurio simpatijas pelnyti padėjo meno išmanymas ir bičiulystė su Liudviko XVI aplinka. Matyt, viena palankumo išraiškų laikytina galimybė apie 1793 metus įsigyti stambų karališkąjį stalo dvarą – apie 25 kilometrus nuo Gardino nutolusius Ežeronis (Jeziory, kartais vadinama – Aziorai, balt. Азэры).

